

SO‘G‘DIYONA OLXO‘RISI (PRUNUS SOGDIANA VASS.) BIOEKOLOGIK HUSUSIYATLARI VA EKISH UCHUN JOYLARNI TANLASH.

¹Jurayev J.M., ²Yusufaliyev E.B.

¹Dotsent. Toshkent davlat agrar universiteti

²Toshkent davlat agrar universiteti magistri

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14049314>

Annotatsiya. *So‘g‘diyona olxo‘risi (Prunus sogdiana Vass.) - issiq iqlimi bo‘lgan hududlarda keng tarqalgan qimmatbaho mevali daraxt. Maqola ushbu turning bioekologik xususiyatlarini va uni yetishtirish uchun maqbul sharoitlarni o‘rganishga bag‘ishlangan. Shu bilan birga So‘g‘diyona olxo‘risining biologiyasi va yetishtirish bilan bog‘liq asosiy jihatlari haqida qisqacha ma‘lumot keltirilgan. Ushbu ma‘lumot olimlar, bog‘bonlar, agronomlar va meva yetishtirish bilan shug‘ullanadigan boshqa mutaxassislar uchun foydaliligi bilan ahamiyatlidir.*

Kalit so‘zlar: *So‘g‘diyona olxo‘risi (Prunus sogdiana Vass.) mevali daraxt, bioekologik xususiyatlar, ekish joyini tanlash, qishloq xo‘jaligi texnologiyasi.*

Аннотация. *Согдийская алыча (Prunus sogdiana Vass.) — ценное плодовое дерево, широко распространенное в районах с теплым климатом. Статья посвящена изучению биоэкологических особенностей данного вида и условий, благоприятных для его возделывания. Также представлены краткие сведения о биологии Согдийской алычи и основных аспектах, связанных с её культивацией. Эта информация полезна для ученых, садоводов, агрономов и других специалистов, занимающихся плодовым хозяйством.*

Ключевые слова: *Согдийская алыча (Prunus sogdiana Vass.), плодовое дерево, биоэкологические характеристики, выбор места посадки, агрономическая технология.*

Abstract. *Sogdian plum (Prunus sogdiana Vass.) is a valuable fruit tree widely distributed in regions with a warm climate. This article is dedicated to studying the bioecological characteristics of this species and the favorable conditions for its cultivation. It also provides brief information about the biology of the Sogdian plum and the main aspects related to its cultivation. This information is significant for scientists, gardeners, agronomists, and other specialists involved in fruit production.*

Keywords: *Sogdian plum (Prunus sogdiana Vass.), fruit tree, bioecological characteristics, site selection, agricultural technology.*

Daraxtlarning bioekologik xususiyatlari - bu ularning atrof-muhit bilan o‘zaro ta‘sirini belgilovchi xususiyatlar to‘plamidir. Bunda: morfologik belgilar (shox shakli, barg hajmi, ildiz tizimining turi va boshqalar.), fiziologik xususiyatlar (o‘shish tezligi, qurg‘oqchilikka, sovuqqa, kasalliklarga va zararkunandalarga chidamliligi), ekologik talablar (tuproq, namlik, yorug‘lik.)

Ekish uchun daraxtlarni tanlash ko‘plab omillarga bog‘liq. Ekishdan maqsad esa soya yaratish, tuproqni mustahkamlash, shahar ko‘chalari va bog‘larini obodonlashtirish. Ekish uchun ko‘pgina yaproq bargli bargli daraxtlardan zarang, eman, qayin, jo‘ka kabilardan foydalaniladi shular qatorida So‘g‘diyona olxo‘risi (Prunus sogdiana Vass.)dan xam foydalanish mumkin [5, 6].

So‘g‘diyona olxo‘risi (Prunus sogdiana Vass.) yoki Tog‘ olchasi deb ham ataladi. Bu mevali daraxt o‘simlik sifatida mahalliy olxo‘rining asl shakllaridan biridir. Bunday o‘simlikning nomi Ozarbayjon tilidan kelib chiqqan va u "kichik olxo‘ri" deb tarjima qilingan. So‘g‘diyona

olxo‘risining vatani – Kafkaz orti va G‘arbiy Osiyo. Uni yovvoyi tabiatda Moldova, Bolqon va Shimoliy Kavkazda, Ukrainaning janubiy qismida, Tyan-Shanda, shuningdek, Eronda topish mumkin. So‘g‘diyona olxo‘risi Ukraina, Osiyo, Rossiya va G‘arbiy Yevropada yetishtiriladi.

1-rasm. Sariq mevali So‘g‘diyona olxo‘risi

So‘g‘diyona olxo‘risi ko‘p poyali shoxli daraxt yoki buta hisoblanadi. Uning balandligi 1,5 dan 10 metrgacha o‘zgarishi mumkin. Ildiz tizimi juda kuchli. Yupqa poyalari yashil-jigarrang. Barg plitalarining shakli elliptik bo‘lib, ular tepaga qarab ishora qiladi. Gullar bir bandda birqancha bo‘lib, diametri 2-4 santimetrga yetishi mumkin. Ular pushti yoki oq rangga bo‘yalgan bo‘lishi mumkin. Gullash mart oyining birinchi kunlarida boshlanadi, gullar bilan qoplangan olcha esa dukkakli ikki no‘xatga o‘xshaydi. Mevasi dumaloq shakldagi suvli va etli bo‘lib, u ba‘zan cho‘ziq xolatda uchraydi. Meva uzunligi taxminan 30 mm gacha bo‘lib, uning rangi yashil, pushti, qora, sariq, qizil yoki binafsha rangga ega bo‘lishi mumkin va uning yuzasida yupqa mumsimon qoplama mavjud. Dumaloq yoki cho‘ziq qattiq tekis yoki konveks bo‘lishi mumkin, uni pulpadan ajratish ko‘pincha qiyin. Urug‘ning o‘zagida moy mavjud bo‘lib, u sifat jihatidan bodom yog‘iga o‘xshaydi. Meva pishishi butunlay o‘simlik turiga bog‘liq va iyul-sentabr oylarida kuzatilishi mumkin. So‘g‘diyona olxo‘risi 30 yildan 50 yilgacha yashashi mumkin (4).

Bu o‘simlikning ko‘pgina duragaylari va navlari o‘z-o‘zidan sterildir, ya‘ni So‘g‘diyona olxo‘risi meva berishi uchun kamida ikkita o‘simlik ekish kerak, ular taxminan bir vaqtning o‘zida gullaydi, bu o‘simlikning hosildorligini oshiradi va mevani yanada barqaror qiladi.

Ra‘noguldoshlar oilasiga mansub ayrim turlar: olxo‘ri, o‘rik, shaftoli, bodom, olma, nok, atirgul, do‘lana, mushmula, irg‘ay, behi, chitan kabilar hisoblanadi. So‘g‘diyona olxo‘risi asosan issiq iqlimli bo‘lgan mintaqada yetishtirish imkoniyati keng bo‘lgan. Biroq, Xitoy olimlari tomonidan So‘g‘diyona olxo‘risi bilan seliksiya olib borganda, sovuqqa chidamliligi yuqori bo‘lgan gibril navi yaratildi, u gibril olxo‘ri yoki rus olxo‘ri deb ataladi. Bu duragay barqaror hosil beradi, qurg‘oqchilikka, kasallik va zararkunandalarga juda chidamli bo‘lib, olxo‘ridan 2-3 yil erta meva bera boshlaydi (1, 3).

1-jadval.

So‘g‘diyona olxo‘risini ekish tadbirlari

№	Tadbir	Tavsiyalar
1.	Ekish vaqti	Issiq iqlimli hududlarda kuzda, sovuq xududlarda bahorda
2.	Ekish joyi	Yaxshi yoritilgan, sovuq shamoldan ximoyalangan joylar
3.	Tuproq	Gumusli tuproqlar, yer osti suvlari 100 sm chuqurlikda

4.	Ekish chuqurligi	0,4-0,6 m, diametr 0,6-1 m
5.	Ildiz tizimi	0,3-0,4 m chuqurlikda joylashadi
6.	Ko‘chat tayyorlash	Yopiq ildiz tizimi – sug‘orish, ochiq ildiz tizimi – suvga botirish va mahsus stimulyatorli qorishma kerak
7.	Sug‘orish va ximoya	Ekishdan oldin va keyin yaxshilab sug‘orish
8.	Urug‘ terish muddati	Iyuldan sentabr oyigacha
9.	Xosildorlikni oshirish	Ikkita osimlik ekish zarur, bir vaytning ozida gullaydi

1-jadvalda keltirishicha So‘g‘diyona olxo‘risi issiq iqlimi bo‘lgan mintaqada yetishtirilsa, uni kuzda ochiq yerga ekish tavsiya etiladi. Qishli sovuq bo‘lgan hududlarda buni bahorda ekish tavsiya qilinadi. Agar o‘simlikning ildiz tizimi ochiq bo‘lsa, uni imkon qadar tezroq ochiq tuproqqa ekish kerak.

Ekish uchun mos joy yaxshi yoritilgan va sovuq shamollardan ishonchli himoyaga ega bo‘lishi kerak. Buning uchun g‘arbiy, shimoliy va shimoli-g‘arbiy qiyaliklari juda mos keladi. So‘g‘diyona olxo‘risi binolarning janubiy tomoniga ekilgan bo‘lsa, u sovuq shamoldan himoyalangan bo‘lsa, unda uning mevalari juda shirin va katta bo‘ladi va bu ham hosilga ijobiy ta‘sir qiladi. So‘g‘diyona olxo‘risi gumisli tuproqda juda yaxshi o‘sadi. Bu o‘simlikning ildiz tizimi, qoida tariqasida, 0,3-0,4 m chuqurlikda joylashgan, shuning uchun uni ekishda yer osti suvlari kamida 100 santimetr chuqurlikda joylashgan joylarni tanlash tavsiya etiladi (2).

Chuqur sentabr oyining oxirgi kunlarida ekishdan 7-15 kun oldin tayyorlanishi kerak. Uning chuqurligi 0,4-0,6 m, diametri esa 0,6-1 m bo‘lishi kerak. So‘g‘diyona olxo‘risini ekishdan oldin, chuqurning pastki qismida tuproq aralashmasidan kichik bir tepalik qilish kerak. Ekishdan oldin, ko‘chatning ildiz tizimi ildiz o‘shini rag‘batlantiruvchi vosita (Heteroauxin) bilan aralashtirilgan loy pyureiga bir oz vaqt botirilishi kerak. Keyin tuproq aralashmasi bilan to‘ldirilgan ekish chuquriga joylashtirilishi kerak. Ekilgan ko‘chatning ildiz bo‘g‘izi yer ustki qismi tengligida bo‘lishi kerakligini hisobga olish kerak. Agar ekilgan ko‘chat o‘z ildiziga ega bo‘lsa, unda uning ildiz bo‘g‘izi tuproqqa biroz ko‘milishi mumkin.

Xulosa

So‘g‘diyona olxo‘risi (*Prunus sogdiana* Vass.) – o‘zining bioekologik xususiyatlari tufayli mevali daraxt sifatida ahamiyatli o‘simlik hisoblanadi. Daraxtning kuchli ildiz tizimi va 50 yilgacha yashashi uni ko‘p yillik manzarali va mevali o‘simlik sifatida foydalanishga imkon beradi. -

Ekish muvaffaqiyatli bo‘lishi uchun ko‘chatlarni to‘g‘ri tayyorlash kerak. Agar ular yopiq ildiz tizimiga ega bo‘lsa, ular konteynerdan olib tashlanishidan oldin yaxshilab sug‘orilishi kerak. Ochiq ildiz tizimiga ega bo‘lsa, unda barcha quritilgan va chirigan ildizlarni kesib olinadi va keyin uni 24 soat davomida suvga botiriladi, bu vaqt ichida ildizlar yaxshi shishishi kerak. Ekishdan oldin darhol o‘simlikning ochiq ildizlari ularning o‘shini rag‘batlantiradigan mahsulot bilan aralashtirilgan stemulyatorli qorishmaga botirish tavsiya etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Жураев Ж. М., Асадуллаева Д. А. К. ЛЕКАРСТВЕННЫЕ СВОЙСТВА И ПРИМЕНЕНИЕ ЕЖЕВИКИ СИЗОЙ В ПОБОЧНЫХ ЦЕЛЯХ (RUBUS CAESIUS) //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 11. – С. 325-329.
2. K.A.XALILOVA PIRAKANTA BUTASINI VEGETATIV KO'PAYTIRISHDA QALAMCHA UZUNLIGINING OSISH KORSATKICHLARIGA TA'SIRI //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 11. – С. 67-71.
3. I.T.Ergashyeva TURKISTON CHETANI S. TURKESTANICA URUGLARINI EKISHGA TAYYORLASH //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 11. – С. 72-74.
4. Ж.М.Жураев, МЗ Холмуротов, КА Халилова. Раъногулдошлар оиласига мансуб дарахт ва бута турларини асалариларнинг бах, орги ривожланишидаги ахдмияти." Узбекистон аграр фани хабарномаси" журнали – 2021.
5. Холмуротов М. З., Бобоева Г. Р. К. Показатели роста жимолость татарская (Lonicera tatarica L.) //Science and innovation. – 2023. – Т. 2. – №. Special Issue 8. – С. 959-963.
6. Jumayev J. M., Kholmurodov M. Z., Khalilova K. A. Phenology and growth indicators of honey trees and bushes in Uzbekistan //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – Т. 244. – С. 02050.
7. Kholmurotov M.Z. Stability and crop productivity of pistachio to external factors //Open Access Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 03. – С. 74-77.